

Misnøye beveger ikke verden

//

//]]]]> //]]>

BOKOMTALE: Demokrati er og bør ikke være ensbetydende med vestlig demokrati, mener filosofen Chantal Mouffe. Men hvordan kan liberalismens konsensus og kommunismens utopi utfordres?

Av Dag Erik Berg, Ph.D. i statsvitenskap

For de som ikke kjenner til den belgiske tenkeren fra før: Chantal Mouffe er kjent for sine bidrag om hegemonianalyse og kritisk politisk teori, og har utviklet teoretiske begreper og analyser i sammenheng nye politiske bevegelser. På den ene siden er hun kritisk til liberal politisk filosofi. Mouffe mener at tenkningen til Jürgen Habermas og John Rawls i altfor stor grad bygget på et mål om å oppnå rasjonell konsensus, som ifølge henne er uforenlig med hegemoni og reelle motsetninger i samfunnet. På den andre siden er også hun kritisk til den revolusjonære tenkningen som forneker statlige institusjoner, slik som Michael Hardt og Antonio Negri. Hun avviser Marx' idé om et kommunistisk samfunn fri for motsetninger, fordi den ikke tar hensyn til maktrelasjonene i samfunnet vil vedvare og gjenoppstå etter politiske endringer.

//

//]]]]> //]]>

Mouffes nye bok, *Agonistics: Thinking The World Politically*, handler om hvordan et levende demokrati kan oppstå ved å kombinere ulike typer krefter som både kan bestride et hegemoni og re-artikulere hvilke verdier et nytt hegemoni skal fungere på. Her løftes Occupy-bevegelsen i USA fram som et eksempel på en praksis som ikke er i stand til å gjennomføre en kritikk av hegemoniske institusjoner. Occupy-bevegelsen samler folk med misnøye til de etablerte økonomiske institusjonene, men uten noen felles strategi for å gjenskape institusjonene på en mer rettferdig måte.

Dette er problematisk for Mouffe, fordi hun mener at samfunnet alltid vil være preget av maktrelasjoner og hegemoni. Hun påstår at Occupy-bevegelsens uvilje mot å samles om et reformprogram heller er et uttrykk for en anti-politisk holdning som har etablert seg i nyliberale regimer.

Mouffe selv argumenterer for et radikalt demokrati og identifiserer seg med den europeiske venstresiden. Selv vil jeg nok omtale hennes tilnærming som et forslag til en vedvarende kritikk av hegemoni, altså en praksis som tilstreber å kombinere kritikk med lovlidighet for å være konstruktiv i et demokratisk system. Mouffe kan sies å ha utviklet sine begreper for å fremheve hvordan politikk i dag bør være levende demokratier som tar folks identiteter, lidenskaper og motsetninger på alvor – nasjonalt og internasjonalt.

Mouffe, som nå er professor i demokratiteori ved University of Westminster i London, er mest kjent for boken *Hegemony and Socialist Strategy*, som hun skrev sammen med sin partner Ernesto Laclau. Siden den ble utgitt i 1985 har boken hatt stor innflytelse i sosial og politisk teori, og *Agonistics: Thinking the World Politically* er siste i rekken av hennes refleksjoner som startet nettopp her. Foruten en redigert bok om Carl Schmitts politiske tenkning (Verso, 1999), har hun publisert bøkene *The Return of the Political* (Verso, 2005), *On the Political* (Routledge, 2005) og *On the Democratic Paradox* (Verso, 2009).

Ontisk og ontologisk politikk

Alle disse bøkene er relativt kortfattede og solide bidrag innen den politiske tenkningen. Her har hun utviklet tenkningen og tilhørende begreper om radikalt demokrati fra hegemoni-boken. Samtidig har hun fulgt opp utfordringen som Carl Schmitt representerer. Hun mener Schmitts kritikk av liberalismens manglende anerkjennelse av den politiske dimensjonen er både skarp og viktig, og begrepet om «det politiske» er hentet herfra. Men Mouffe benytter seg av begrepet på en nytenkende måte.

//

//]]]]> //]]>

Hun har hevdet at «det politiske» omhandler en ontologisk dimension, som skiller seg fra «politikk» i hverdagslige praksiser, organisering og institusjonelt liv. Hun har ingen utstrakt definisjon av ontologi, men har i tidligere arbeider vist til Martin Heideggers skille mellom ontologi og det ontiske for å forklare hva det politiske og politikk dreier seg om. Her antyder hun at politikk kan forstås som «det ontiske», altså det hverdagslige og konkrete institusjonelle livet i politikken, mens det politiske er «ontologiske» spørsmål om hvordan samfunnet blir ordnet og institusjonalisert.

I *Agonistics* forsøker Mouffe å diskutere betydningen av den teoretiske tilnærmingen i sammenheng med internasjonale relasjoner. Hun mener det er illusorisk å tenke seg en

kosmopolitisme uten elementer av hegemoni og statlig suverenitet. *Agonistics* kan forstås nettopp som et forsøk å gjøre den politiske tenkningen relevant innenfor den globale virkeligheten som råder både i praktisk politikk og i politisk teori. Ideen om det globale kan ikke reduseres til et universelt demokrati. I stedet vil hun fremheve et mangfoldig internasjonalt system med ulike maktpoler, motstand og hegemonier.

Dessuten fremhever hun at demokrati ikke bør være et spørsmål om å globalisere den vestlige liberal-demokratiske modellen. Tvert om bør den politiske teorien være basert på en kritikk av denne modellen og i større grad anerkjenne at verden er et mangfoldig «pluri-verse» i stedet for et «universe.» Her støtter hun seg til blant annet den franske antropologen Claude Lévi-Strauss, som understreket så sterkt at kulturer bør eksistere side om side og at verden ikke skulle gjøres uniform av en universalistisk tenkning. Mye av denne tenkningen er ganske gammel og anerkjent, især blant antropologer, men også blant filosofer og humanister.

I *Agonistics* forsøker imidlertid Mouffe å integrere disse innsiktene i en mer systematisk tilnærming der demokratiteori kombineres med nye begreper for å analysere dagens globaliserte virkelighet. Og da på en måte som tar hensyn til det globale mangfoldet, ulike kulturtradisjoner, hegemonier og mot-hegemonier.

Ingen rasjonell konsensus

Mouffe diskuterer og utvikler begreper, som antagonisme og agonisme. Det første som slo meg var imidlertid nettopp en forvirring knyttet til ordet «agonistics». I et øyeblikk leste jeg dette som «agnostisk», altså ideen om man ikke helt vet om gud finnes eller hvem gudene kan være. Men det er feil. Religion ikke et relevant emne for Mouffe. Begrepet «agonistics» ble derimot introdusert i *The Return of the Political* og er en skisse til en demokratimodell, som hun kalte «agonistisk mangfold» (*agonistic pluralism*). Selv kaller hun uttrykket for en «metaforisk re-beskrivelse», altså en omskriving av hva et liberalt demokrati skal omhandle. Hun er gjennomgående opptatt av å skille seg fra Habermas' idé om at formålet med offentlig kommunikasjon er å oppnå rasjonell konsensus.

«Agonistisk» må altså forstås som en situasjon der folk ikke er fiender (slik Carl Schmitt tenkte seg i mellomkrigstidens Tyskland), men der folk er demokratisk uenige uten å være i fiendskap.

Tittelordet «agonisme» supplerer begrepet om «antagonisme» i hegemoni-boken fra 1985. Antagonisme var et sentralt begrep i Laclau og Mouffes teori om den radikale negativiteten, som er et begrep de benyttet for å fremheve at en sosial orden er foranderlig og ikke kan bli fullt ut objektiv og fast. Samfunnet er hele tiden preget av maktrelasjoner og vil derfor alltid innebære et spørsmål om hegemoni. Samfunn kan endres. Ifølge modellen til Mouffe og Laclau, slik de presenterte den i 1985, er det på bakgrunn av hegemoni at sosiale bevegelser kan forestille seg en mulighet til frigjøring. Liberalismens konsensus og kommunismens utopi kunne slik bli analytisk utfordret med

begrepene hegemoni og antagonisme.

Når Mouffe er enig med Schmitt i at den politiske orden alltid vil være antagonistisk, så er ordet «agonisme» et forsøk på å omtale konfliktene på en annen måte enn Schmitts distinksjon mellom venn og fiende. Agonisme tilsier at motparten også må ha en legitimitet.

EUs hegemoniske orden

Mouffe diskuterer agonisme i lys av aktuelle problemstillinger; slik som europeisk politikk, og ikke minst nyliberalismens dominans. Hun mener nyliberalismen fjerner spørsmålet om alternative utviklinger, og uttrykker bekymring for den nyliberale politikkenes sterke posisjon i EU. Ja, at EU er blitt identisk med nyliberalisme. Det «post-nasjonale» EU blir vurdert i individualiserte termer, mens unionen faktisk i større grad trenger kollektive identiteter med en fornemmelse av felleskap og mulighet til å dyrke lidenskaper. Kritikken av EU har en kritisk brodd mot Habermas' tenkning og presenteres uten at hun diskuterer ham særlig systematisk, men foreslår nettopp at det i større grad bør være rom for agonistisk mangfold. Dernest hevder hun at ideologien om frihandel må forkastes. Til dette formålet henvender hun seg til Antonio Gramscis perspektiv, som hun mener vil kunne håndtere dette politisk. Gramscis blir nyttig for å fremheve hvordan maktrelasjoner er skapt i lys av et hegemoni, som i EUs nyliberalistiske orden.

Bokens femte og siste kapittel er et intervju fra 2007. Intervjuet gir en nyttig og lettlest innføring i hennes politiske tenkning og dens utvikling siden hegemoni-boken. Kapittel en og to gir kortfattede fremstillinger av hvordan hennes egen tenkning står i forhold til andre aktuelle posisjoner innenfor politisk teori. Hun viser til hvordan begrepet om agonistisk politikk skiller seg fra andre og til dels konkurrerende perspektiver om det samme, slik som teoretikerne William Connolly, Bonnie Honig og James Tully, samt Hannah Arendt og Friedrich Nietzsche. Hun skiller også sitt bidrag fra det toneangivende fokuset på etikk.

Interessant nok diskuterer hun også [Alain Badiou's filosofi](#), som hun kritiserer for å skape en blindvei for det radikale politiske prosjektet så lenge den forkaster de parlamentariske institusjonene. Hun understreker nettopp det politiskes betydning fremfor det etiske, og hevder behovet er å bestride den hegemoniske orden i stedet for å forfølge Badiou's etikk og idé om sannhetspolitikk.

Kunst som systemkritikk?

Foruten diskusjonen om EU og behovet for å utvikle en politisk teori som legger til grunn at verden består av flere ulike maktpoler, kulturer og demokratiske praksiser, diskuterer hun også i hvilke grad kunst har spillerom i en nyliberal orden.

Hun understreker at hun ikke har noen illusjoner om at kunst kan overvinne et hegemonisk prosjekt. Likevel er kunst et viktig spørsmål, blant annet fordi nyliberalisme har utvannet skillet

mellom kunst og reklame, og skaper identiteter i et kapitalistisk system. Det offentlige rommet blir stadig privatisert, skjønt kunsten har muligheter til å gi en viss form for motstand. Men dette er delvis et hovedsynspunkt: Hegemonisk motstand forutsetter flere typer krefter og nye artikuleringer. Mouffe refererer kort til et eksempel fra Sverige der kunstneren Alfredo Jaar brant opp sitt eget kunstverk fordi innbyggerne aldri selv hadde bedt om kunst. Jaar ble senere invitert tilbake for å lage et kunstverk som skulle forbli i byen. På denne måten utfordret kunstneren den rådende konsensusen og fikk innbyggerne til å tenke over den symbolske orden i sin egen offentlige sfære.

Mouffe diskuterer både toneangivende teoretiske og empiriske tendenser i samtiden. I hennes avsluttende diskusjoner om agonistisk politikk står spørsmålet om dagens «radikale politikk» sentralt. Mye av kritikken er rettet mot den radikale venstresidens tenkere, men også mot folkelige bevegelser som Occupy-bevegelsen.

Forhandling framfor tilbaketrekning

Teoretisk sett skiller Mouffe mellom to modeller for kritikk: Den ene dreier seg om tilbaketrekning fra institusjoner («exodus» eller «withdrawal from institutions»). Den andre om institusjonell forhandling («engagement with institutions»).

Hardt og Negri trekkes fram som representanter for en tilnærming basert på tilbaketrekning fra stat og institusjoner (modell 1). Deres kritiske tilnærming er en appell til at mangfoldet («the multitude») kan overvinne en imperialisme («empire») der suverenitet endres av deterritorialisering og den kapitalistiske produksjonsmåten blir erstattet av biomakt og disiplinær kontroll. Ideen til Hardt og Negri er at kollektiv bevissthet om imperiet inngår som en kamp der mangfoldet kan frigjøres. Denne frigjøringen fremstår likevel som en selvorganiserende aktør som ifølge Mouffe ikke vil kunne få en juridisk status, men en anti-stat som ikke ville kunne representere folket. Teorien blir en tilbaketrekning fra de eksisterende organisasjonene, fordi den blant annet har en appell om å oppgi produksjonskrefter.

//]]]]> //]]>

Mouffe kaller appellen for en «exodus»-tilnærming, og hevder at en slik utvandring fra institusjonene blir en utilstrekkelig form for kritikk og en uvirkelig modell for radikal politisk endring.

Mouffes eget forslag (modell 2) er derimot å engasjere seg i kritiske møter med institusjoner som skaper samfunnsordenen. Selv om hun omtaler det som en radikal politikk, kan det også forstås som en kritisk tilnærming innenfor rimelighetens grenser, altså en konstruktiv form for kritikk av hegemoni og makt. Kritikken av produksjonsformene etter *fordianismen* er ikke nok. Mouffe fremhever at hegemoniet må reartikuleres. Særlig opptatt er hun av at reaksjonære krefter vil være de som *faktisk* reartikulerer en ny orden. I stedet for å snakke om store fenomener som imperialisme og kapitalisme, er fordelen med Gramscis hegemoni at det fordres en kamp fra flere ulike posisjoner når hegemoniet uunngåelig gjenskapes i en ny artikulasjon.

Med denne bakgrunnen har ikke Mouffe spesielt optimistiske bemerkninger om bevegelser som Occupy-bevegelsen i USA. Deres anti-institusjonelle strategi likner «exodus-modellen», og bevegelsen har en anti-politisk holdning. Hun hevder at det er Occupy-bevegelsens egen strategi er å la være å utforme et reformprogram for å hindre at grupper fjerner seg fra dem. Resultatet er at bevegelsen snarere er til stede («present») uten å engasjere seg i institusjonene som kritiseres.

Mouffe hevder altså at selv om bevegelser utenfor politikkens institusjoner kan gi viktige bidrag, vil ikke disse erstatte representative institusjoner, som er viktige for at det oppstår konstruktive synergier mellom forskjellige typer intervensjoner blant folk. Argentina og Sør-Amerika trekkes fram som lærerike eksempler for den europeiske venstresiden, der utenomparlamentariske bevegelser de siste tiårene har kjempet sammen med aktører i det parlamentariske systemet – nettopp for å reformere hegemoniske institusjoner.

Det er mange tema som rulles opp i *Agonistics: Thinking the World Politically*. Flere av dem kunne kanskje ha blitt diskutert mer inngående teoretisk, komparativt og empirisk. Blant annet er hennes kritikk av kommunisme som idé svært aktuell i forhold til tenkere som Alain Badiou, uten at hun følger dette opp i en detaljert eksegetisk diskusjon. For en statsviter (som meg selv) er det også en rekke komplekse problemstillinger og teorier som består uberørt.

Like fullt gir Mouffes enkle fremstilling, nyskapende begreper og gjennomtenkte teori viktige innspill om demokrati, mangfold, styringsformer og «det politiske» i dagens globale virkelighet.